

ЗАГАЛЬНИЙ ОГЛЯД ФОЛЬКЛОРНОГО ДИСКУРСУ

Статтю присвячено всебічному дослідженню фольклорного дискурсу в сучасній мовознавчій науці. Встановлено приналежність фольклорного дискурсу до інституційного (субкультурного) типу дискурсу та визначено складність опису фольклорного дискурсу; з'ясовано процеси, які характеризують фольклорний дискурс.

Ключові слова: фольклорний дискурс, інституційний (субкультурний) тип дискурсу.

Статья посвящена всестороннему исследованию фольклорного дискурса в современной языкознании. Установлена принадлежность фольклорного дискурса к институциональному (субкультурному) типу дискурса и определена сложность описания фольклорного дискурса; выяснены процессы, которые характеризуют фольклорный дискурс.

Ключевые слова: фольклорный дискурс, институциональный (субкультурный) тип дискурса.

The article deals with the all-sided study of the folklore discourse in current linguistics. The relevance of the institutional (subcultural) type of discourse distinctive features for folklore discourse is established and the complexity of the folklore discourse description is defined; the processes that characterize the folklore discourse have been revealed.

Key words: folklore discourse, institutional (subcultural) type of discourse.

Сплеск наукового інтересу до мови, який розглядається в дискурсивній парадигмі, дозволив звернутися до вивчення традиційних феноменів у новому дослідницькому ключі. Одним з подібних феноменів є фольклор, а саме фольклорний дискурс. **Актуальність** теми дослідження пов'язана з необхідністю системного та комплексного опису явища фольклорного дискурсу в сучасній мовознавчій науці у зв'язку з появою нових аспектів його вивчення.

Об'єктом дослідження є поняття “фольклорний дискурс” у сучасному мовознавстві. **Предметом** дослідження є з'ясування питань про визначення, структуру та типологію фольклорного дискурсу в мовознавчій науці.

Метою розвідки є висвітлення існуючих підходів у мовознавстві до визначення фольклорного дискурсу, зокрема його структури в сучасній лінгвістиці.

Завдання полягають у виокремленні основних характеристик фольклорного дискурсу; встановленні приналежності фольклорного дискурсу до певного типу дискурсу; визначенні складності опису фольклорного дискурсу; з'ясуванні процесів, які характеризують фольклорний дискурс.

Дискурсивна перспектива у підході до мови багато в чому зумовила можливість вивчення існуючих мовленнєвих явищ у новому ракурсі, одним з яких є фольклор. Реалізуючись як тип дискурсу, фольклор характеризується як динамічне утворення, яке реагує на зміну соціокультурної ситуації. Фольклорний дискурс постає як колективна комунікативна діяльність особливого типу, що характеризується соціальною цілеспрямованістю і обумовлена позамовними факторами. Продуктом колективної комунікативної діяльності є зв'язний естетично оброблений текст, який відображає особливе світосприйняття фольклорного колективу. Репрезентовані у фольклорному дискурсі розуміння дійсності містять у собі поведінкові стандарти у типових життєвих ситуаціях. Фольклорний дискурс, продовжуючи залишатися актуальною формою культури, пристосовується до нових умов побутування.

У даній роботі фольклорний дискурс розуміється услід за Ю. А. Емер, як “колективна мовленнєва діяльність, обумовлена соціокультурною ситуацією, історичними умовами. Компонентом цієї мовленнєвої діяльності є естетично оброблений традиційний текст, який відповідає суспільним запитам і відображає колективне знання, яке стабілізує соціум” [2: 86–87].

Дискурсивні характеристики, властиві певному жанру, зокрема фольклору, впливають на породження, продукцію тексту в цілому. З одного боку, адресант продукує текст згідно зі своєю мовною картиною світу і комплексом комунікативних і прагматичних інтенцій. З другого, фактор адресата зобов'язує мовця брати до уваги мовний

і комунікативний досвід і пізнавальний потенціал, тобто мовну картину світу.

Основними характеристиками фольклорного дискурсу є:

1. *Орієнтація на традицію* — збереження і вираження національних / субкультурних традицій.

2. *Анонімність* передбачає колективного автора, кожен член цього колективу є носієм традиційних установок і норм.

3. *Варіативність* — стійкість та здатність фольклорного дискурсу до повторення, відтворення, з одного боку, та до пластичності — з іншого.

4. *Усність* — обумовлена соціокультурними обставинами та принциповими установками на особистісну комунікацію [4: 42].

Складність опису фольклорного дискурсу полягає в тому, що він, займаючи особливе місце в житті колективу і людини, будучи складним за своєю природою феноменом, не вписується у розроблені сучасними дослідниками дихотомії: інституційний / персональний; усний / письмовий (писемний) (В. І. Карасик, К. Ф. Седов, І. В. Силантьєв та ін.).

Не всі дискурси можна однозначно віднести до того чи іншого типу, певні дискурси поєднують у собі різні характеристики. В інституційному дискурсі спілкування проходить в певних рамках статусно-рольових відносин і виділяється відносно мети комунікації та з врахуванням учасників спілкування [1: 14]. Так, фольклорний дискурс не може бути розглянутий лише як інституційний або особистісно-орієнтований: “Фольклорний дискурс володіє інституціональною особливістю природи. На відміну від інших інституційних дискурсів, він не представляє комунікацію в межах певного соціального інституту, найважливіші ознаки інституційного дискурсу (мета, характер статусно-орієнтованого спілкування) якісно і кількісно в ньому відрізняються” [2: 76].

Таким чином, фольклорний дискурс характеризується “особливим” типом інституційності. Отже, “особлива” інституційність фольклорного дискурсу пояснюється тим, що фольклорний дискурс виріс з побутового дискурсу, з яким тісно “співпрацює”, обслуговуючи, на відміну від літератури, повсякденні життєві потреби людини. Він ніби завуальовано постійно присутній у побуті, пронизує всі сфери життя, актуалізуючись в певні моменти. Так, прислів’я, приказки, примовки і загадки використовуються в повсякденній мовленнєвій практиці,

одночасно виконуючи і функцію регламентації, апеляції до авторитетного джерела, вираження власного Я, і функцію “прикрашання” мовлення. Складність опису фольклорного дискурсу в його нетиповості — неможливості співвіднесення з уже розробленим параметром інституціональності / неінституціональності. Це пов’язано з тим, що фольклор зароджується в період відсутності як таких сформованих соціальних інститутів, учасники фольклорного дискурсу сприймали саму модель фольклорної комунікації одночасно як колективну і власну, оскільки в архаїчному суспільстві обидві позиції були рівні та особистість не протиставлялася колективу.

На наш погляд, точніше було б говорити про дихотомії “індивідуальний / соціальний” дискурс, всередині останнього виділяючи інституційний і субкультурний різновиди. Запропоноване членування дозволяє описувати субкультурні дискурси, зокрема фольклорний дискурс, як особливі утворення. У фольклорному дискурсі члену колективу пропонується алгоритм поведінки в певних типових ситуаціях, алгоритм переживань певних емоційних станів. Особистість обирає із запропонованих варіантів той, який більше відповідає її ролі, внутрішньому стану в даний момент в тій чи іншій ситуації, висловлюючи через колективні тексти власне світовідчуття і настрої.

При цьому у фольклорному дискурсі транслуються норми і стандарти статусно-рольової поведінки в естетично опрацьованих текстах обмеженої кількості жанрів, які закріплені за типовими комунікативними ситуаціями. Дискурс визначає когнітивні й ціннісні установки, закріплюючи бінарні відносини: норма / ненорма, допустиме / неприпустиме, добро / зло і т. п., пропонує особливе світобачення.

Комунікант у фольклорному дискурсі одночасно постає і як “представник” певної соціальної ролі (характерно для інституційного дискурсу), і як особистість у всьому багатстві свого внутрішнього світу (що характерно для особистісно-орієнтованого дискурсу — буттєвого типу).

Однозначно охарактеризувати фольклорний дискурс на підставі типу каналу зв’язку також складно. Традиційно однією з ключових властивостей фольклору вважається його усність. Усний канал зв’язку можна назвати провідним для фольклорного дискурсу. Однак поява нових каналів зв’язку, збільшення міського населення і підвищення загального рівня грамотності сприяли розширенню меж побутуван-

ня фольклору. Фольклорний дискурс може існувати не тільки в усному середовищі, а й у письмовому, і в теле- або інтернет-комунікації. Фольклорний дискурс є складним утворенням, що поєднує в собі риси різних типів дискурсів, що пов'язано з архаїчністю його походження, з одного боку, і здатністю до адаптації в сучасному соціумі — з іншого.

Проте при цьому фольклорний дискурс характеризує художнє осягнення світу, естетичну обумовленість і комунікативну мету, і дискурсивні ролі, і мовленнєві засоби, які спрямовані на досягнення естетичного ефекту. Учасник фольклорного спілкування виступає як співавтор, що створює твір, в якому відбивається колективне світобачення. Він обирає певний жанр, мовленнєві засоби для передачі власного ситуативно-обумовленого стану.

Отже, розвиток фольклорного дискурсу сьогодні характеризують два процеси: 1) дроблення фольклорної інформації, руйнування наративних структур сюжету, колаж замість оповідання, що відповідає особливостям найсучаснішої культури, яка визнає не стільки цінність сюжету, скільки знакову ефективність способу; 2) дроблення самого фольклорного простору на різні фольклорні “підпростори”: шкільний, тюремний, армійський, церковний фольклор і т. ін.

Таким чином, загадка як жанр фольклорного дискурсу є досить багатогранним утворенням. Вбираючи в себе як традиційні, так і власне сучасні тексти, жанр загадки в умовах сучасної дійсності відображає актуальний зміст культури, певним чином пристосовуючись до нових умов побутування.

ПОСИЛАННЯ ТА ПРИМІТКИ

1. Карасик В. И. Языковой круг : личность, концепты, дискурс / В. И. Карасик. — М. : ГНОЗИС, 2004. — 389 с.
2. Эмер Ю. А. Миромоделирование в современном песенном фольклоре : когнитивно-дискурсивный анализ : дис. ... доктора филол. наук : 10.02.01 / Ю. А. Эмер. — Томск, 2011. — 457 с.
3. Butler Gary R. Folklore and the Analysis of Folk Discourse: Cultural Connotation and Oral Tradition in Communicative Events / Gary Re Butler // Toronto Working Papers in Linguistics. — Toronto, 1984. — Vol. 5. — P. 32–50.
4. Druzhyna T. A. Folklore Discourse / T. A. Druzhyna // Типологія сучасного дискурсу : Монографія. — К.: Освіта України, 2016. — С. 42–53.

REFERENCES

1. Karasik, V. I. (2004) Yazykovoy krug: lichnost, kontsepty, diskurs. M.: GNOZIS [In Russian]
2. Emer, Yu. A. (2011) Miromodelirovanie v sovremennom pesennom folklore: kognitivno-diskursivnyy analiz. Tomsk [In Russian]
3. Butler Gary R. Folklore and the Analysis of Folk Discourse: Cultural Connotation and Oral Tradition in Communicative Events / Gary Re Butler // Toronto Working Papers in Linguistics. — Toronto, 1984. — Vol. 5. — P. 32–50.
4. Druzhyna T. A. (2016) Folklore Discourse / T. A. Druzhyna // Typologiya suchasnogo diskursu: Monografiya. K.: Osvita Ukrainy [In Ukrainian]

Стаття надійшла до редакції 13.09.2018